

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko
Enopredmetna-pedagoška slovenščina, 3. letnik

K. Z. F.

IZBRANA POGLAVJA IZ
PRAGMATIKE

Izr. prof. dr. Simona Kranjc

Vir pri Stični, januar 2008

1. KAJ JE PRAGMATIKA?

- = gr. pragmatikos: delo, delovanje, dejanje,
- = opis jezika v rabi (v konkretnem govornem položaju),
- = znanstvena disciplina, ki raziskuje odnos med jezikom in človeško dejavnostjo,
- = VERSCHUEREN: v okviru pragmatike ne moremo govoriti o znanstveni disciplini, ampak o PRISTOPU, ki uporablja metode, da razloži pojave na različnih ravneh,
- = pred osnovanjem pragmatike kot samostojne discipline so se jezikoslovci ukvarjali s pragmatičnimi problemi pri preučevanju desaussurjevske razlike med jezikom in govorom, vlog jezika, naklonskosti, glagolskega vida, slogovnih različic. Po zamisli C. MORRISA se pragmatika šteje poleg pomenoslovja in skladnje za del semiotike (znamenjeslovja).
- = *ESJ: mlada jezikovna veda, ki preučuje jezikovna znamenja v razmerju do njihovih uporabnikov, družbena razmerja in vprašanja učinkovitosti jezikovnega sporočila.

2. MORRISOVA DEFINICIJA PRAG (1938)

Je analiza jezika v njegovi rabi. Poudarjal je pomen vede o znakih (semiotike), znotraj nje pa je ločil 3 veje raziskovanja:

- a) pragmatika → raziskuje odnos znakom in njegovim interpretom,
- b) skladnja → raziskuje formalne odnose med znaki,
- c) semantika → raziskuje odnos znakov do predmetov, ki jih poimenujejo.

MORRIS je opazil, da rabo jezika vodijo pravila, ki jih imenujemo PRAGMATIČNA PRAVILA. Za primer navaja UKAZE, s katerimi želimo naslovnika pripeljati v akcijo, poleg tega je ukaz vezan na konkretne okoliščine (med tvorcem in naslovnikom mora biti socialno razmerje, ki tvorcu omogoča izrekat take oblike). Gre za velelni naklon v sedanjiku, ki ima skladnike, ki ga ločujejo npr. od želje...

Prag je še razširil, vanjo je vključil še 3 pojave:

- SOCIOLOŠKE: gre za različne odnose družbe do jezika sem sodijo različna vprašanja jezikovnega preklapljanja, različnih registrov, žanrov ... (vprašanja, s katerimi se ukvarja sociolingvistika),
- BIOLOŠKE: težave, ki nastanejo po poškodbi, bolezni pri branju in pisanju. Gre za tiste vsebine, ki jih raziskujeta psiho- in nevrolingvistika,
- PSIHOLOŠKE: kako spoznavne strukture vplivajo na rabo jezika, s tem se ukvarja psiholingvistika.

Tako razširjanje je bilo v skladu z BEHAVIORISTIČNO TEORIJO. Vendar pa je tako poimenovanje širše od današnjega, saj se z naštetimi pojavi ukvarjajo sociolingvistika, psiholingvistika in nevrolingvistika.

3. JACKOBSON: FUNKCIJE JEZIKA

- a) REFERENCIALNA = nanašalna, usmerjena na predmet sporočanja,
- b) EKSPRESIVNA/EMOTIVNA = usmerjena na oddajnika; govorec izraža samega sebe,
- c) APELATIVNA/KONATIVNA = usmerjena na naslovnika, zato tudi vplivanjska funkcija,

- d) FATIČNA/KONTAKTNA = usmerjena na prenosnik; gre za vzdrževanje stika, zato je ta funkcija najstarejša, predznakovna (pr. pozdravi),
- e) METAJEZIKOVNA = usmerjena na kod; gre za to, da z jezikom govorimo o jeziku (uporablja se v prepirih),
- f) POETIČNA/ESTETSKA = usmerjena na sporočilo samo; dominantna v umetnostnih besedilih (npr. ritem je estetski element).

4. BUHLERJEVE FUNKCIJE

Gre za nemškega psihologa in jezikoslovca, ki se je v svojem delu TEORIJA JEZIKA ukvarjal z reprezentativno funkcijo.

5. FILLMOROVA DEFINICIJA PRAG (1974)

Definira jo kot odnos, ki združuje jezikovne oblike, sporočanje funkcije in kontekst. Z enim sredstvom lahko opravljamo več funkcij, npr. trditev je lahko očitek, prošnja, vprašanje ... (*Ali imate uro?* → *Odgovor?* → *Odvisen od konteksta*)

6. KDO JE LEVINSON?

Levinson je v svojem delu PRAGMATIKA (1983) zapisal najširšo definicijo: „Tisti, ki želi vedeti, kaj je pragmatika, naj opazuje pragmatika pri delu (tako bo videl področja dela).“ Področja pragmatike:

- deikti,
- govorna dejanja,
- predpostavke,
- pogovorne aplikacije,
- pogovorne strukture.

7. IZRAZI S KAZALNO VLOGO

To so DEIKTI, ki pomen dobijo šele v kontekstu. Izjave se nanašajo na stvarnost.

- a) OSEBNI → jaz in ti (gre za sodelujoča v govornem dejanju),
- b) BESEDILNI → primer: Kaj si mislil s tem? → nanaša se na izjavo, ki je bila izrečena v dialogu,
- c) ČASOVNI → deiktičnih izrazov ne moremo interpretirati na podlagi njihove navidezne vrednosti. Zato ni samodejne povezave med izbirami referenčnih točk, ki kažejo na glagolski in stvarni čas:
 - pr.: *leta 2005 bom v tujini* → glagol kaže, da je deiktično središče, referenčna točka, s katere gledamo na določeno razsežnost, pred letom 2005,
 - pr.: pomen izraza *danes* je nedvoumen, vendar če se pojavi v nekem pogovoru, katerega natančnega dneva ne poznamo, si besede danes ne moremo razložiti,
- d) KRAJEVNI → poimenujejo prostor. Ločimo 2 koncepta prostora:
 - 1) relativni → gre za uporabo tistih sredstev, katerih pomen se spreminja glede na deiktično središče (izrazi brez splošne reference),

- 2) absolutni → gre za opisovanje prostorskih dimenzij, pri čemer uporabljamo kategorije, katerih pomen se ne spreminja glede na to, kdo je v deiktičnem središču (pr. smeri neba),
- e) SOCIALNI → besede, s katerimi označujemo razmerja v družbi/družini. Jezik je tu umeščen v neposredni interakcijski kontekst rabe. Tu gre za rabo (medleksikalnih) indeleksikalnih izrazov, ki signalizirajo vidike socialnega statusa in vljudnostnih oblik (oblike naslavljanja, pr. vikanje).

8. PREDPOSTAVKE

So miselni konstrukti, ideje, s katerimi vstopamo v sporazumevalni proces. Kažejo se v izbiri sredstev in v reakciji, s katero sprejmemo besedilo. Večina idej je implicitnih/neizraženih. Lahko so:

- dinamične: idealno stanje, ko lahko komunikacija steče,
- statične: tu prihaja do razhajanj, ne pride do komunikacijskega stika.

Predpostavke vedno so, a se jih je treba zavedati in uporabiti samonadzor; po VERSCHUERENU so pričakovanja na dveh ravneh:

- pri tvorcu,
- pri naslovniku.

Oba v konkreten govornem položaju vstopata vsak s svojim *socialnim* svetom, isti je le njun prostor in čas; prinašata tudi mentalni svet (čustva, interesi, prepričanja, vedenje). Če se mentalna svetova ne pokrivata, bo težko doseči namen v tem govornem položaju.

9. GOVORNO DEJANJE (glej še 31. vprašanje)

Po AUSTINU je sestavljeno iz 3 faz:

1. LOKUCIJSKO DEJANJE → dejanje poimenovanja/izrekanja, sestavljeno je iz manjših poddejanj (pr. *Pozor, hud pes!* → to interpretiramo glede na kontekst); ima pomen,
2. ILOKUCIJSKO DEJANJE → dejanje vplivanja; to, kar storimo, ko nekaj rečemo (obljuba); ima silo,
3. PERLOKUCIJSKO DEJANJE → dejanje učinkovanja, to kar storimo s tem, da nekaj rečemo, naslovnik to od nas pričakuje, pri njem je viden učinek; doseže določen učinek.

Govorno dejanje so razlagali tudi Čehi. Pravijo, da je sestavljeno iz 2 delov:

- dejanje izrekanja govorceve komunikacijske namere,
- propozicijskega dejanja → izražanje stvarne vsebine
 - referenčno dejanje: referenco najprej vzpostavimo s kretnjami (neverbalna sredstva), potem z deikti,
 - predikacijsko dejanje: dejanje, v katerem izražamo neko lastnost, dejanje ali stanje. Gre za pripisovanje lastnosti tisti stvarnosti, ki smo jo pokazali v referenčnem dejanju.

pr. RD → pokažemo na zunajjezikovno resničnost (npr. učilnica).

PD → učilnici pripišemo lastnosti (npr. učilnica št. 2 je zelo velika).

10. KONTEKST

Ima v prag vodilno vlogo, saj je treba npr. analizo različnih elementov preučevati v konkretnih okoliščinah. Kontekst je:

- okoliščina, v kateri se odvija govorno dejanje (čas, prostor, število udeležencev, prisotnost predmeta/osebe, o kateri/katerem se govori),
- preplet okoliščin in sobesedila (preplet elementov jezikovne in zunajjezikovne dejanskosti),
- sopomenka besedilu (ožja definicija).

Najbolje je kontekst razumeti v najširšem pomenu → kontekst je vse tisto, kar sooblikuje govorni položaj in s tem vpliva na izbiro sredstev, s katerimi oblikujemo sobesedilo.

Določene komponenta konteksta prepoznamo takoj (okoliščine), drugih komponent pa zaradi vpliva drugih dejavnikov ne moremo takoj prepoznati (socialne + kulturne okoliščine) → odnosi med udeleženci, njihov kulturni stik, družbeno-politično ozadje ... Gre za posebna pravila obnašanja (odnosi med generacijami, kulturami ...).

Kontekst lahko razdelimo na 3 svetove:

1. **FIZIČNI SVET** (čas in kraj govorjenja, udeleženci); formalni govorni položaj je tisti, ki se oblikuje znotraj institucije. Poleg tega formalni govorni položaj narekuje izbiro verbalnih in neverbalnih sredstev. Komunikacija je lahko znotraj formalnega govornega položaja javna ali zasebna.
2. **SOCIALNI SVET** (obsega odnose med udeleženci na ravni hierarhične lestvice);
 - hierarhično razmerje med tvorcem in naslovnikom,
 - kulturni stiki.

Iz načina menjavanja vlog (ne)verbalnih sredstev prepoznamo slog komunikacije (enakopravnost, nad- in podrejenost)

Udeleženci v sporazumevalni proces prinašajo svoje funkcije. Na izbiro sredstev vpliva tudi:

- poklicna pripadnost,
- starost (npr. sleng je vezan le na mlajšo generacijo; naslavljanje staršev od otrok → včasih so otroci starše vikali; odvisno od tradicionalnosti družbe),
- spol (spolsko vezane izbire: M/Ž literatura na ravni umetnostnih besedil; spolska izbira se povezuje s tradicijo, odraža se tudi v sodobno komunikaciji).

3. MENTALNI SVET

Tu govorimo o dveh komponentah (ČUSTVA + SPOZNAVANJE), ki vplivata na to, kako bomo izbirali sredstva in kako bomo sprejemali besedilo. V mentalni svet največkrat nimamo neposrednega vpogleda, ker določena čustva zelo težko skrijemo. *Presupozicije* so mentalni konstrukti, ideje o tvorcu, naslovniku, informaciji, ki jo želimo predstaviti, o kontekstu ... V okviru tega sta pomembni še:

- *dinamičnost*: za uspešnost komunikacijskega procesa je pomembno spreminjati svoje predpostavke,
- *motivacija*: besedilo moramo prilagoditi pričakovanjem naslovnika (trudimo se za privlačnost, zanimivost besedila).

11. POGAJANJE

Izhodišče pogajalnega pogovora je mnenjska razlika, ki nastane, če obe strani izrazita svoje mnenje/ /prepričanje, ga skušata utemeljiti, nato pa se odločita za rešitev, ki je obema sprejemljiva. S pogajanjem:

- izražamo prepričanje,
- spoštujemo dogovor,
- utemeljujemo,
- upoštevamo razlage drugače mislečih.

Vendar pa vseh institucionalnih norm in zahtev ni mogoče pretvoriti v dogovor, ker so določene norme pravno, etično utemeljene.

12. ARGUMENTACIJA

Je družbena, jezikovna in racionalna dejavnost, katere namen je narediti kakšno stališče za poslušalca/ /bralca bolj ali manj sprejemljivo/nesprijemljivo. TOPORIŠIČ pa pravi, da je utemeljevanje v teoriji besedila pomembna kategorija duševne dejavnosti, katere posledica je tip presojevalnih besedil objektivnega ali subjektivnega značaja (razprava, esej):

- pomeni dati razloge za določen zaključek,
- proces, v katerem tvorcu uspe ali ne uspe pridobiti naslovnika, da sprejme argumente. Če namreč sprejme argumente, posledično sprejme tudi sklepe in vse, kar iz predpostavljenega izhaja.

13. JEZIKOVNA ZMOŽNOST

Je obvladovanje nekega jezika, obvladovanje pravil, kako uporabljati ta sredstva, ki jih poznamo, v določenih govornih položajih. Ločimo:

- slovnična zmožnost → obvladovanje slovničnih pravil (nadpovedna skladnja). Če pravil ne poznamo, govorimo napačno.
- pragmatična zmožnost → obvladovanje pravil rabe: kje, kdaj, kako, s kom, o čem, zakaj govorit. Če tega ne obvladamo, gre za neustreznost. Najdemo jo pri tujcih in tistemu, ki ne zna oceniti govornega položaja (npr. misli, da je nad vsemi).

CHOMSKY je govoril o:

- kompetenci = zmožnost (obvladovanje abstraktnih pravil, ki kaže na vedenje o jeziku),
- performanci = raba (pomeni vsakodnevno udejanjanje teh pravil v govoru).

Psiholingvisti so ju združili v lingvistično zmožnost, ki ni le prirojena, ampak jo lahko tudi razvijamo.

Včasih so jezikovno zmožnost delili na

- aktivno = zmožnost tvorjenja (govorjenje in pisanje),
- pasivno = zmožnost razumevanja (poslušanje in branje),

Vendar smo tudi pri branju in poslušanju aktivni, če želimo branje razumeti! Danes pa se pojavlja nova delitev jezikovne zmožnosti:

- receptivna → sprejemanje in razumevanje besedila,
- produktivna → obvladovanje pravil jezika in uporaba teh pri branju/pisanju.

14. PRAG PERSPEKTIVA

15. SMISEL IZREKA*

Izrek je rezultat tvorjenja besedila in sicer na najnižji ravni:

- komunikacijska funkcija = namen, s katerim nekaj izrečemo. Ti nameni so lahko izraženi posredno ali neposredno (uporaba konkretnih verbalnih sredstev; ukazovanje). Namen prepoznamo iz izbire strukture (če želimo nekaj izvedeti, bomo uporabili vprašalnico in končali z naraščajočo intonacijo),
- propozicija = stvarna vsebina = ubesedena zunajjezikovno dejanskost (pr. zunaj/igra/tri/otrok → *Zunaj se igrajo trije otroci*),
- izreki v kontekstu lahko opravljajo tudi drugotne funkcije. Namen bomo prepoznali iz konteksta → (z vprašanjem lahko izrazimo tudi željo).

* IZREKI: 4 skupine, tj. t. i. stalne sporočanijske oblike (po češki funkcijski šoli): izjava, vprašanje, želja, ukaz.

16. ILOKUCIJSKA MOČ

Isti pomen lahko izrazimo na več načinov (odvisno, kako izjavo oblikujemo), vendar bo učinek različen. AUSTIN govori o ilokucijski moči. Pravi, da so bolj učinkoviti tisti izreki, ki so posredni (vljudnost). Neposredno zahtevo je moč izreči le v položaju moči in nadrejenosti, pa tudi v enakovrednih odnosih (sošolci med seboj). Družbeni cilj je naslovnika pripraviti k zaželenemu dejanju, neposredno izražena zahteva (ukaz), pa ga zaradi prisilnosti od tega cilja odvrača.

17. ODNOS MED PRAGMATIKO IN SEMANTIKO

Nekateri pragmatiko uvrščajo v semantiko, drugi pa ju strogo ločujejo:

- pragmatika → jezikoslovna veda, ki preučuje jezikovna znamenja v razmerju do njihovih uporabnikov, družbena razmerja in vprašanja učinkovitosti jezikovnega sporočila,
- semantika → pomenoslovje = veja jezikoslovja, ki raziskuje pomensko stran jezikovnih znamenj.

18. MENTALNI SVET

Tu govorimo o dveh komponentah (ČUSTVA + SPOZNAVANJE), ki vplivata na to, kako bomo izbirali sredstva in kako bomo sprejemali besedilo. V mentalni svet največkrat nimamo neposrednega vpogleda, ker določena čustva zelo težko skrijemo. *Presupozicije* so mentalni konstrukti, ideje o tvorcu, naslovniku, informaciji, ki jo želimo predstaviti, o kontekstu ... V okviru tega sta pomembni še:

- *dinamičnost*: za uspešnost komunikacijskega procesa je pomembno spreminjati svoje predpostavke,
- *motivacija*: besedilo moramo prilagoditi pričakovanjem naslovnika (trudimo se za privlačnost, zanimivost b.).

19. SOCIALNI SVET

- hierarhično razmerje med tvorcem in naslovnikom,
- kulturni stiki.

Iz načina menjavanja vlog (ne)verbalnih sredstev prepoznamo slog komunikacije (enakopravnost, nad- in podrejenost). Udeleženci v sporazumevalni proces prinašajo svoje funkcije. Na izbiro sredstev vpliva tudi:

- poklicna pripadnost,
- starost (npr. sleng je vezan le na mlajšo generacijo; naslavljanje staršev od otrok → včasih so otroci starše vikali; odvisno od tradicionalnosti družbe),
- spol (spolsko vezane izbire: M/Ž literatura na ravni umetnostnih besedil; spolska izbira se povezuje s tradicijo, odraža se tudi v sodobno komunikaciji).

20. GOVORJENA KOMUNIKACIJA: GLAVNI NAČELI

- Načelo sodelovanja med govorce,
- načelo menjavanja vlog.

21. MENJAVANJE VLOG (= dvosmerna komunikacija)

Vloga je tisti del besedila, ki ga izreče en govorec, preden začne govoriti drugi. Ponavadi to poteka spontano, lahko pa obstajajo določena pravila. Govorec izbere izrek, ga izreče, naslovnik ga sprejme, ga razume, ko ga poveže s kontekstom. Sedaj lahko izstopi ali pa nadaljuje pogovor s svojim izrazom, ki ga spet oblikuje na podlagi konteksta. Ločimo:

- 1.) oklepajoči vzorec (V1, V2, O2, O1),
- 2.) verižni (V1, O1, V2, O2),
- 3.) mešani (V1, O1 + V2, O2),
- 4.) eliptični mešani (V1, V2, O2).

Vlogo lahko oddajamo, pridobivamo in vzdržujemo z:

- verbalnimi sredstvi (pr. *Ali lahko še jaz nekaj povem?*),
- neverbalnimi (pr. dvig roke, očesni stik, gestika).

22. GRICEOVE MAKSIME

Za uspešno komunikacijo med govorce je treba upoštevati načelo SODELOVANJA. Smernica, ki zagotavlja uspešnost v sporočanju, se imenuje MAKSIMA. Grice govori o štirih maksimah:

- 1.) **maksima količnosti** (kvantitete) → v besedilu mora biti informacij ravno prav. Če jih je preveč, se v besedilu izgubimo. Če jih je premalo, pa teme med seboj težko povezujemo.
- 2.) **maksima kakovosti** → zadeva resničnost/neresničnost predstavljenih informacij. Pripovedovati moramo tisto, za kar lahko najdemo potrditve. Laži ne smemo predstavljati kot resnico, lahko nas kdo toži.
- 3.) **maksima načina** → da dosežemo svoj namen v komunikaciji, moramo upoštevati *načela praktične stilistike*: jasnost, kratkost, nedvornost, razumljivost ...
- 4.) **maksima relevantnosti** → ali so informacije v besedilu relevantne (bistvene, pomembne).

Pr. *pravna + znanstvena besedila* → tu maksim ne moremo kršiti,

šale + vici → tu kršimo vse 4 maksime, ampak dosežemo svoj namen,

besedila iz politike + diplomacije → tu prihaja do različnih interpretacij.

23. SPORAZUMEVALNO DEJANJE

24. SEARLOVA KLASIFIKACIJA ILOKUCIJSKIH DEJANJ

SEARLOVA klasifikacija govornega dejanja glede na ilokucijsko silo, ki jo izražajo, loči:

- ASERTIVI → ilokucije ZATRJEVANJA: ocenjujemo jih v razsežnostih resnice – resnično ali neresnično. Sporočevalec sporoči, kakšne so stvari same po sebi. Njegove besede se ujemajo s svetom. Glagoli: izjavljati, poročati ...
- DEKLARITIVI → ilokucije IZJAVLJANJA: Uresničujejo propozicijo s tem, da jih tvorec izreče. Z njimi se spreminja zunajjezikovne dejanskost. Searlovi deklarativi sodijo med performative. Izrekamo jih ponavadi znotraj okvirov neke ustanove (imenovati, krstiti), zunaj tega pa so nadnaravni deklarativi (Bodi svetloba!) in tisti, ki zadevajo sam jezik (skrajšati, definirati...).
- DIREKTIVI → ilokucije USMERJANJA: Težijo k uresničenju dejanja, o katerem govori propozicija. Sporočevalec poskuša z različno intenzivnostjo pripraviti N do tega, da bi kaj naredil v prihodnosti (povabilo, ukaz, vprašanje, zahteva...).
- EKSPRESIVI → ilokucije IZRAŽANJA: Govorijo o psihološkem stanju tvorca (čustva, stališča, prepričanja ipd.) ob izraženi propoziciji, ki je po predpostavki resnična (čestitka, opravičilo, obžalovanje).
- KOMISIVI → ilokucije ZAVEZOVANJA: Zavezujejo sporočevalca samega, da v prih. Opravi dejanje, o katerem govori propozicija. Ilokucijski namen je enak kot pri direktivih (opravljeno dejanje v prih.), Searle pa je kategoriji ločil, ker mora enkrat opraviti dejanje naslovnika, drugič pa tvorca (obljuba, grožnja).

25. IMPLICITNI POMEN

Prag mora nujno raziskati vrsto pomenov, ki izhajajo iz kontekstualno vpete narave govora kot dejanja in bi jih lahko združili s splošno oznako IMPLICITNI POMEN. Poznamo več tipov:

- a) PREDPOSTAVKA: implicitni pomen, ga moramo predpostaviti, razumeti, jemati za samoumevna, da je izjava smiselna.
- b) (LOGIČNA) IMPLIKACIJA, POSLEDICA, KONVENCIONALNA IMPLIKATURA: implicitni pomen, na katerega lahko logično sklepamo iz izrazne oblike.
- c) STANDARDNA KONVERZACIJSKA IMPLIKATURA: implicitni pomen, na katerega lahko konvencionalno sklepamo iz domnevnega standardnega upoštevanja konverzacijskih maksim.
- d) PRILOŽNOSTNA KONVERZACIJSKA IMPLIKATURA: implicitni pomen, na katerega sklepamo iz očitne kršitve konverzacijske maksime in domnevnega upoštevanja kooperativnega načela.

26. PRAG IN INTERDISCIPLINARNOST

Pragmatično stališče je po definiciji interdisciplinarno. Jezikovna pragmatika raziskuje, kako ljudje UPORABLJAJO JEZIK, to pa je oblika SOCIALNEGA DEJANJA. Pragmatika ne pripada skupini interdisciplinarnih področij (= nevro-, psiho-, socio-, lingvistika ...). Vsako od teh področij ima svoj KOLERACIJSKI PREDMET, glede na katerega proučuje jezik.

Vendar pa pragmatiki ne moremo določiti niti specifičnega koleracijskega predmeta. Pragmatika se ukvarja s celotno kompleksnostjo jezikovnega vedenja. Pri preučevanju je treba upoštevati družbo in kulturo.

Jezikovna pragmatika mora zagotoviti stičišče za razne interdisciplinarne naloge. Torej je pragmatika SPLOŠEN KOGNITIVNI, SOCIALNI IN KULTURNI POGLED NA JEZIKOVNE FENOMENE, ki je povezan z rabo teh fenomenov v oblikah vedenja.

27. STALNE SPOROČANJSKE OBLIKE (besedilne vrste*)

Besedilne vrste, najlažje jih določamo po naslednjih zunanjih merilih:

1. pripadnost eni izmed funkcijskih zvrsti,
2. tvarne značilnosti (obsežnost besedila),
3. druge jezikovne in tvarne značilnosti (izbor besed, njihova dolžina, način ubeseditve),
4. priložnostne značilnosti (jakostna podanost, prenosnik),
5. razpoloženske značilnosti (čustvenost besedila).

Besedilne vrste so:

- Intervju,	- okrogla miza,	- strokovno poročilo,
- predstavitev (osebe, kraja, naprave, postopka),	- predavanje,	- uradno potrdilo,
- reklama,	- pogajalni pogovor,	pooblastilo, izjava,
- zahvala, vabilo, opravičilo,	- prepričevalni pogovor,	- uradna prošnja,
- esej,	- poročilo,	prijava, pritožba,
- javno obvestilo,	- poljudnoznanstveni članek,	- upravna odločba,
- javno povabilo, zahvala,	- politična propaganda,	- zapisnik,
pismo,	- referat,	- zakon in statut,
- ocena,	- reportaža,	- znanstveni članek,
		- življenjepis.

Besedilo glede na namen:

1. čustvena (nekrolog, ljubezensko pismo),
2. prikazovalna (novica, obvestilo),
3. pozivna (prošnja, ukaz, zapoved),
4. vrednotenjska (ocena, kritika),
5. zagotovljalna (obljuba, prijavnica).

28. VLJUDNOST V KOMUNIKACIJI

Za razlago vljudnosti je po LEECHOVEM mnenju pomembno razmerje med družbenimi in ilokucijskimi cilji. Družbeni cilj je naslovnika pripraviti k zelenemu dejanju, neposredno izražena zahteva (= ukaz) pa ga zaredi prisilnosti od tega cilja odvrta:

- pri izražanju *čestitke, pozdrava, ponudbe, vabila, zahvale* je razmerje med družbenimi cilji in ilokucijsko silo izreka družljivo in skladno, vljudnost pa ima v tem primeru poz. Vlogo,

- pri *navodilih, napotkih, poročilih, trditvah* je ilokucijski cilj do družbenega ravnodušen, razbremenjen osebne interesa, zato je vljudnost nepomembna,
- pri *grožnji, graji, obtožbi, psovki* je razmerje med njima konfliktno, vljudnost ne pride v poštev. Žalitev na vljuden način je protislovno ali vsaj ironično dejanje.

29. PRAGMATIČNA NAČELA

Pragmatična načela uravnavajo sporazumevanje na ravni primernosti (kdaj, kje, kako, s kom, o čem, zakaj). Da bi ocenili, ali besedilo ustreza pragmatičnim načelom rabe, ga postavimo v kontekst:

1. Kdo je avtor?
2. Kje je besedilo objavljeno?
3. Kdo je naslovnik? (glede na njega izbiramo različna sredstva)
4. Izbira sloga/sredstev (slog, ki je za avtorja pač značilen).
5. Subjektivnost/objektivnost (to je odvisno od vrste besedila, npr. subjektiven je politični komentar, pa tudi rumeni tisk...).

30. ZAČETKI PRAG NA SLOVENSKEM

Klasično delo na področju pragmatike je delo harvardskega prof. etike AUSTINA *Kako napravimo kaj z besedami*. Pred njim pa se je pri nas s performativi ukvarjal slovenski slovničar S. ŠKRABEC. V slovenščini je problematika performativnosti povezana z glagolskim vidom. Sedanjost izražamo z nedovršniki (*pišem*). Dovršni sedanjiki ne pomenijo prave sedanjosti (*pridem* pomeni toliko kot *prišel bom*). Naši jezikoslovci so opazili tudi dovršne sedanjike, ki pomenijo pravo sedanjost, a so se prepirali, ali gre tu za domači ali nemški način izražanja.

ŠKRABEC se je zavzemal, da izvršilniki ustrezajo slovenskemu jezikoslovnemu čutu. Navajal je izvršilnike s področja verskih obredov (*odvežem te grehov, odpovem se hudiču*). Postavi teorijo PRAPERFORMATIVA (govoril je o efektivnih glagolih).

Rastoče slovensko zanimanje za pragmatiko je O. KUNST-GNAMUŠ prenesla tudi na področje pouka slovenskega jezika. Ona med slovenskimi učitelji razširja AUSTINOVO pojmovanje govornega dejanja.

31. PERFORMATIVI

Za obljubo uporabimo performativni glagol (Škrabec, 1903). To so tista govorna dejanja, ko jih izrečemo, že opravimo dejanje samo. Uspešni kot govorna dejanja so takrat, ko jih izrekamo v ustreznih kontekstih. pojavljajo se v 1. osebi vseh treh števil, v sedanjiku, v tvornem načinu, pa tudi kot dovršni ali nedovršni (*pr. obljubim/obljubljam*). Ločiti moramo:

- performativ (*Odpuščam vas!*),
- performativno izjavo (*Odpuščeni ste.* → družbena stvarnost je spremenjena),
 - a) izvršilna (oporoška, obsodba, odločba, pooblastilo); tu se performativi pojavljajo v 3. os (*Senat sodišča vas obsoja...*),
 - b) poizvedovalna (anketa),
 - c) povezovalna (čestitka, pozdrav).

DODATEK:

PROCES IZBIRANJA

Jezikovna raba sestoji iz nenehnega jezikovnega izbiranja.

1. izbiranje poteka na vseh možnih ravneh jezikovne strukture: izbor jezika, zvrsti, besede, slovničnih oblik, intonacijskih vzorcev,
2. izbiranje strategije: če izberemo strategijo spoštljivosti, bodo potrebne specifične izbire na številnih strukturnih ravneh,
3. izbor ni nujno samo zavestno dejanje: nekatere izbire so samostojne, logične, saj določena slovnična pravila avtomatiziramo,
4. izbiranje poteka po proizvajanju in interpretiranju izjave: oboje je pomembno za potek komunikacije in način tvorjenja pomena,
5. uporabnik jezika se ne more svobodno odločiti, ali bo izbral ali ne: ko uporabimo jezik, že moramo izbirati; razen če se odločimo, ali bi v komunikacijskem procesu sploh spregovorili,
6. izbire niso enakovredne: gre za razlikovanje zaznamovan/nezaznamovan (pr. Odgovor na ponudbo je sprejetje le te = nezaznamovano, zavrnitev pa je zaznamovana),
7. izbire vsebujejo svoje alternative: pr. izbira glagolskega časa v predstavitev dejanja vnaša časovno razsežnost.

MAKROPRAGMATIKA

Gre za vprašanja, ki presegajo neposredni prostor in čas jezikovne interakcije majhnega obsega. Vse oblike komunikacije so namreč vpete v ŠIRŠE SOCIALNO PODROČJE. Jezikovna sredstva na makroravni so jeziki, kodi in slogi. Gre za pokrivanje naslednjih tem:

- diskurz in ideologija (razmerje med njima),
- medkulturna in mednarodna komunikacija,
- pragmatika širokih družbenih razprav.

MIKROPRAGMATIKA

Pokriva dva različna tipa tem:

1. se nanaša na sistemske lastnosti jezika, ker so neizogibno povezane s pragmatičnim stališčem → jezikovna sredstva, ki zahtevajo pragmatično stališče,
2. verbalno vedenje na mikroravni interakcije majhnega obsega: → pragmatika interakcije majhnega obsega
 - v neformalni situaciji,
 - v institucionalnem poklicnem kontekstu,